

Dievdirbys Augustinas Potockis¹

MARIJONA ČILVINAITĖ

Iš Dongvičių (žmonės sako Dungvičių kaimo) Stanislovo Valio uošvienė, įsispraudusi kumelkę į ratukus, pavėžino mus (Šiaulių kraštotyrininkų ekspediciją) Užvenčio–Luokės vieškeliu. Nuo vieškelio iki Maudžiorų kaimo stypčiojome pėsti. Maudžiorų kaimas vienkiemiais išskirstytas 1929 m. Jame yra apie 16 ūkių (gyvenimų). Trys gyvenimai pilni – po 4 dešimtinės, kiti – po pusę.

Senieji žmonės prisiminimus apie praėjusių laikų kaimo buitį jau yra nusinešę į kapus. Jų vietą užėmę jaunesni į senovę nei skersi nebežiūri. Ilgiau pabuvojus gal ir pavyktų ką iš jų išpešti, tačiau greitomis nebuvo ko pradėti. Žinojome, kad Maudžiorų kaime gyvena senas dievdirbys Augustinas Potockis, tad džiuginome širdis, kad pasimatysime ir pasikalbėsime su tos apylinkės žmonių sielos gyvenimo kūrėju.

Kaime žmonės tuoj parodė A. Potockio dviejų hektarų ūkelį pamiškėje.

Iš vakarų uždamas kilo juodas debesis. Saulutė kaitino prie žemės prisikrisdama. Pa... pa... pa... pirmieji lietaus lašai. Bėgame tekini, ir, vos peržengėme Potockių trobelės slenkstį, užtelėjo lietus kaip iš kibiro. Trobelėje radome Barbarą Potockienę, kuri man kažkodėl pasirodė „mūčelninkė“. A. Potockis buvo išėjęs šienauti į pievas toli nuo namų. Prašoma B. Potockienė sutiko parodyti A. Potockio darbo šventųjų statulas. Tik pradėtos, baigiamos ir užbaigtos dirbti statulos buvo sukeltos ant trobelės aukšto. Surankioję statulas, sunėšėme jas į prieangį. Vaitkus jas grupavo ir, kai perėjo lietus, nufotografavo.

B. Potockienė papasakojo, kad į Maudžiorų kaimą ji atitekėjusi iš Luokės parapijos Kulšių kaimo. Tekėdama parsinešusi aštuoniolika garnitorių (kartikių) ir gerą kraitį. Jos sijonai buvę penkių palų, languoti įvairiaspalviais langais ir cukoriukais austi. Cukoriukais buvusios austos ir skaros. Kvartūgai (prijuostės) buvę balti ir juodi. Nažutkos (trumpikės) pirktinės. Drobulės buvusios penknytės, šešnytės ir akinuotos – per keturias nytis austos. Besišnekučiuodama B. Potockienė pataisė mums valgyti. A. Potockio lietus namo neparginė, tad, kad jo sulauktume, mes nutarėme nakvoti pas Potockius. Stasys Vaitkus (gimė 1907 m. gruodžio 28 d. Sankt Peterburge (Rusija), mirė 1989 m. rugpjūčio 11 d. Vilniuje – red. p.) su

¹ Leidinyje „Gimtasai kraštas“ Marijona Čilvinaitė Augustiną Potockį vadina Patockiu. Tuo tarpu išlikusiuose dokumentuose nurodoma, kad jo pavardė yra Potockis. Tokia pat pavardė yra ir ant jo antkapinio paminklo. Įvertinę šiuos faktus, pakeitėme jo pavardę ir šioje publikacijoje.

Augustino Potockio padaryta koplytėlė ir jos viduje esančios to paties autoriaus sukurtos skulptūrėlės. Sebų kaimas (Varnių sen., Telšių r.). 1988 m. nufotografavo Marina Petrauskienė. Negatyvas saugomas Žemaičių muziejuje „Alka“. Neg. Nr. 7099

Adomu Vitausku (gimė 1908 m. Kurtuvėnuose (Šiaulių r.), nužudytas 1943 m. Šiauliuose – red. p.) aplėkė kaimą ir grįžo veik nieku nešini, susiraukę, kaip „devynios pėtnyčios“.

Vaitkus, kaip ekspedicijos vedėjas, leido atsikvėpti – aplankyti Šatrijos kalną. Gražius Šatrijos kalno vaizdus papildė man poilsiui skirta kamarėlė, geraširdžių Potockių dukros iškaišyta žaliomis berželių šakomis ir laukinėmis gėlėmis.

Rytą A. Potockis pasakojo, kad gimė 1852 m. lapkričio 29 d. Patumšių dvaro kumetynėje, špitole vadinamoje. Iš Patumšių dvaro Potockio tėvai persikėlė į Luokės miestelį. Tėvas buvęs mūrininkas, dirbdavęs pečius. A. Potockio tėvas mirė Luokės miestelyje, palikdamas Augustiną dviejų metelių. A. Potockis atsimena mirštantį ir pašarvotą tėvą. Matydamas, kad neša tėvą iš namų ir nujausdamas nelaimę, jis ėmęs klykti: „Kur nešat mano tėvelį?“. Žmonės ir namiškiai maldę vaiką: „Mes tavo tėvelį atgal parnešim, jis dirbs pečius ir tau pyrago parneš“. Kai vyresnysis brolis grįžęs iš kapų tėvą palaidojęs, Augustukas tuoj prisispyręs jį ėmęs klausinėti: „Kur tėvelis?“. Brolis išėmęs iš kišenės akmenuką ir padavęs jam sakydamas: „Še, tėvelis tau tokį pyragą bejdavė“. Rytmečiais Augustukas vis verkdavęs: „Kodėl tėvelis nebepareina, pyrago nebepareiša?“ Motina, nebegalėdama keturių vaikų išmaitinti, dar mažus ėmusi leisti pas žmones tarnauti. Septynių metų Augustu-

(Nukelta į 54 p.)

(Atkelta iš 53 p.)

kas išėjęs tarnauti pas Maneikius, kurie gyveno Spukaičių kaime (Pavandenės parapija). Trejus metus ištarnavęs, išėjęs pas Ginšauskį į Luokės parapiją. Ginšauskis turėjęs pusininką Ignotą. Kartą Augustukas, nežinodamas kur pusininko daržai, pasirovęs morkų iš svetimo – pusininko – daržo. Sugriebęs nusikaltėlį, Ignotas taškęs jį rimbū, cypdęs it šunyti. Ginšauskiui pagailę Augustuko, jis paėmęs vaiką už rankos, nuvedęs į savo daržą ir parodęs, iš kur galima morkas rauti. Iš Ginšauskio Augustukas išėjęs tarnauti pas Mikalaukaites į Kungius ir išbuvęs ten dvejus metus. Iš visos Mikalaukaičių bandos Augustukas labiausiai mylėjęs jautį. Jautis, kaip geras draugas, šaltomis dienomis mielai glausdavęs Augustuką prie savo šilto sprando. Gyvuliams sugulus, prisnūsdavęs ir Augustukas, įsirioglinęs į jautio tarpragį, kad pajustų, kada kelsis banda. Kartą įmigęs jautis neatsikėlęs eiti su banda ir nepažadinęs Augustuko gyvuliui atsukti. Sukilusi banda akių moju nušniūrėjusi į kaimyno Staškauskių pievas. Gyvuliai varinas ir alksnine klate velkinas atėjęs Staškauskis į ganyklas piemens ieškoti. Suradęs piemenį, Staškauskis ėmęs jam klate čižyti per pakinklius, per nugarą, per sprandą taip, kad kur tik klotę prileido, ten šašas liko. Iš Mikalaukaičių A. Potockis išėjęs tarnauti į Jomantus (Žarėnų parapija), pas Gaudėšius, ir ten pradėjęs kibti prie darbo. Piemeniu būdamas A. Potockis jau drožinėjęs paukštukus, gyvuliukus ir šiaip žaisliukus. Trejus metus ištarnavęs pas Gaudėšius, A. Potockis pristojęs už vaikiuką pas Zimkų Pasidėklyje (Janapolės parapija). Pasidėklyje A. Potockį ėmę gaudyti į rekrūtus. Rekrūtus gaudydavę valsčiaus starastos (seniūnai – red. p.) su pavarytais žmonėmis. A. Potockis ir kiti tos apylinkės jauni vaikinai, bijodami namuose nakvoti, vakarais rinkdavęsi pas kaimynus – kas vakaras vis kitoje vietoje. Susirinkę jie palošdavę kortomis ir eidavę gulti į daržinę ant šieno. Dažniausiai susimesdavę pas kaimyną Mėčių. Senas kavalierius Mėčius mielai vaikus priimdavęs, nakvindavęs, duo-

davęs paklotų ir užklotų (kuo pasikloti ir užsikloti), kad speigas kaulų neišnardyty. Kažkoks šiaudadūšis pranešęs Janapolės starastai Tamašauskiui, kad vaikinai įsitaisę buveinę pas Mėčių. Vieną naktį starasta su vyrais apstojo daržinę. Pajutęs vyrus patyliukais krebždančius ir ant daržingalio besikariančius, A. Potockis šokęs iš kinio (guolio), pakumšinęs du savo draugus, gulėjusius po patalais, išsmukęs pro vyrus, strykt nuo daržingalio ir dui – pasileidęs bėgti. Starasta raitas ėmęs vyti. Mažai betrukę, kad A. Potockis būtų pabėgęs – už kelių dešimčių žingsnių buvęs Skliausčių miškas, tačiau basas užbėgęs ant pelkės ledo, slidiniavęs ir negalėjęs pabėgti. Starasta jį nutvėręs, labai sumušęs, virve prisirišęs prie arklio ir basą, be švarko nutempęs į Janapolę. Mėčius įkandin – atvežęs A. Potockiui avalynę ir drabužius. Starasta klausinėjęs A. Potockį, iš kur ir kas jis yra. A. Potockis sakęsis esąs mergos vaikas Norkiukas iš Žarėnų. Janapolės starasta pasišaukęs aplinkinius starastas, tačiau Žarėnų ir Luokės starastos A. Potockio savu nepripažinę, o Patumšių starasta laiku neatvykęs. A. Potockį užtaręs Janapolės klebonas, kunigas Beniuševičia. A. Potockis ėmęs lygtis (derėtis), kad Tamašauskis jį paleistų. Tamašauskis sutikęs A. Potockį paleisti už 16 rublių ir gorčių arielkos. Zimkus, negalėdamas savo vaiko užtarti, prašęs Mėčių, kad šis duotų A. Potockiui 12 rublių algos, nors A. Potockis ir nebuvo metų ištarnavęs. Mėčius pridėjęs 4 rublius ir taip A. Potockį išlaisvinęs. A. Potockį paleidus, po poros valandų į Janapolę atėjo Patumšių starasta rekrutininko žiūrėti. Tamašauskis jam pasakęs: „Ko neatjojai laiku, kaip buvo sakyta. Išlaikiau vaiką dvi dienas ir paleidau. Juk už maitinimą man niekas, neužmokės“. Nuo rekrūtų išstrūkęs, A. Potockis savo apylinkėse nebesisukinėjęs. Slapstydamasis tik po vienerius metus tarnavęs pas ūkininkus Tryškių parapijoje. Užsidirbęs pinigų, atėjęs į Luokės jomarką ir grąžinęs Mėčiui skolą. Neilgai trukus pradėję imti į kontoną (visiems privalomą karo tarnybą). Kontonui A. Potockis buvęs per senas ir galėjęs grįžti.

Maudžioruose jį pripiršę našlei Bartašienei trečiuoju vyru. Naš-

A. Potockio sukurtos medžio skulptūrėlės (iš kairės): „Šv. Jurgis“ (Plungės sen.). Iš L. Vaineikytės rinkinio; „Pieta“ (Telšių apskr.). Saugoma Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje; „Šv. Agota“ (Užventis, Kelmės r.). Saugoma Šiaulių „Aušros“ muziejuje. Nuotraukos iš leidinio „Lietuvių liaudies menas“ (Vilnius, 1963)

lę A. Potockis vedęs nenorom. Vesdamas pasidirbdinęs popierius, kad iš to gyvenimo gaus dvi dešimties žemės, trobikę ir išimtinę. Kiek laiko pagyvenęs Bartašienės ūkyje, norėdamas išgelbėti posūnį nuo kariuomenės, A. Potockis Barvykių kaimo sueigoje pasakęs, kad jau treči metai, kai atsisakė nuo gaspadorystės, ir prašęs vyrus pasirašyti nutarimą. Apie tris dešimtis vyrų pasirašę, A. Potockis už tai sumokėjęs jiems 50 rublių ir išsiuntęs nutarimą komisijai. Iš Barvykių grįžusi žmona A. Potockiui pasakiusi: „Tu dabar nebe gaspadorius ir gali eiti kur nori“. A. Potockis jau buvo išmokėjęs skolas, išauginęs vaikus, tad žmonai jau buvęs nebereikalingas. A. Potockis persikėlė gyventi į trobelę, kurią pagal vedybų sutartį pasistatė ant Bartašienės žemės dar su žmona tebegyvendamas.

Būdamas dvidešimties metų, A. Potockis jau dirbęs šventuosius, kokius kas prašė. Užprašytų šventųjų A. Potockis nespėdavęs dirbti. Meilydami, kad A. Potockis šventuosius padirbtų, žmonės duodavę rankpinigių, mokėdavę iš kalno (iš anksto – red. p.). Pirmiau jis dirbdavęs dievukus kada laiko pagavęs. Pasitraukus iš ūkio, gyvenęs iš šventųjų, kryžių darbo ir staliorystės (staliaus darbo – red. p.) bei maliorystės (dažytojo darbo – red. p.). Kito dievų meistro toje apylinkėje nebuvo. Pirmas dievukų meistras buvęs Kasparavičius Badmakių kaime (Luokės parapija).

Septynerius metus pagyvenęs trobelėje, A. Potockis išvažiavęs į Ameriką, kur per penkerius metus užsidirbęs septynis šimtus rublių. Grįžęs namo, vedęs Barbarą Urbonavičiūtę iš Kulšių kaimo (Luokės parapija). Senoji A. Potockio trobelė buvusi kaimo pakraštyje, prie kelio, kur tebestovi jo paties darbo koplytėlė. Skirstantis į vienkiemius, A. Potockiai gavę dabartinę žemę pamiškėje. Ant tos žemės yra pastatyta A. Potockių trobelė, tvartelis karvei ir arkliui, kiaulininkai ir daržinikė.

Menkame ūkelyje gyvendamas, A. Potockis iki šiol savo darbu vis priduria duonos kąsnį. Medį perkąs sausą ir žalią, kokį tik gaus. Dievo mūkas („Nukryžiuotuosius“ – red. p.) dirbantis iš epu-

šies, šventuosius – iš alksnio ir liepos. Žalias medis esąs sunkus ir kietas dirbti, sausas esąs minkštas. Kad džiūdamas medis nesprogintų, reikia jį perskelti perpus. Vasarą A. Potockis džiovinąs medį ant saulės (saulėtoje vietoje – red. p.), žiemą – troboj, ten, kur eina šiluma iš kamino. Saulėje medis greičiau išdžiūsta nei troboje. Dirbant medį reikią nutaisyti, priklausomai nuo to, kokį šventąjį nori padirbti. Seniau A. Potockis žiūrėdavęs į šventuosius bažnyčioje ir, parėjęs namo, dirbdavęs tokį, kokį matė. Padirbtus šventuosius A. Potockis nešdavęs šventinti į bažnyčią. Už šventinimą namuose reikalavę mokėti, bažnyčioje kunigai šventindavę dykai. Kad nereiktų mokėti, A. Potockis nunešdavęs savo šventuosius į zakristiją, kunigas pakarpydavęs juos švęstu vandeniu, sukalbėdavęs maldele. Kunigai sakydavę A. Potockiui: „Žiūrėk, kad tik gražūs būtų. Nereik šventųjų iškraipyti, „špėtnybes“ padaryti. Kristus buvo jaunas, tat ir Dievo mūkas reikia dirbti pilnu kūnu, tik parodyti žaizdas“. „Dievo mūką gali dirbti į save pasižiūrėdamas“, – sakydavęs parapijos klebonas. Senoviškų ir negražių šventųjų kunigai nešventindavę.

Norėdamas padirbti tikrą šventąjį, A. Potockis skaitydavęs Šventą Raštą, šventųjų gyvenimus. „Koks buvo gyvenimas ir būdas, toks turi būti ir šventasis“, – sako A. Potockis. Svarbu esą žinoti, kuris šventasis buvo senesnis, kuris jaunesnis. Jauno šventojos skulptūrėlę esą lengviau padaryti nei seno. A. Potockiui lengviausia esą išdrožti šventą Joną. Seniausia moteris šventojai esanti šventa Elzbieta. Paskum jau – šventa Ona ir kitos. Šio laikmečio šventuosius A. Potockis dirbęs pasižiūrėdamas į paveikslus, paveiksluokus ir galįs padirbti kokį tik nori šventąjį. Šaukėnų, Pavandenės, Janapolės, Upynos, Beibelio apylinkių kryžiai ir koplytėlės esą A. Potockio darbo. Dideles Dievo mūkas padirbęs Užvenčio, Luokės ir Beibelio bažnyčių bobinčiams.

Stovylas A. Potockis užbaigia jas dažydamas – senam reikią raukšlių pridėti, jaunam – veidą nušviesti ir pragiedrinti. Rūbų spalvą kiekvienam reikią tinkamą pritaikyti. Padirbtas statulas A. Potockis

(Nukelta į 56 p.)

A. Potockio sukurtos medžio skulptūrėlės (iš kairės): „Šv. Jonas Nepomukas“ (Užvenčio sen., Kelmės r.). Saugomas Šiaulių „Aušros“ muziejuje; „Šv. Vincentas“. Vietovė nenurodyta. Saugomas Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje; „Pieta“. Vietovė nenurodyta. Saugoma Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje. Nuotraukos iš leidinio „Lietuvių liaudies menas“ (Vilnius, 1963)